— Скажи мені, друже,— спитав я армійського хірурга Миколу Дудка, — ось ти працював на фронті півтора майже року. Ти різав сотні людей…

— Тисячі,— спокійно поправив мене хірург.

— Тисячі…

Я заплющив очі, намагаючись уявити собі страждання, зойки тисяч людей, тисячі благальних очей — о, скажіть, докторе, скажіть!..

— Який величезний труд! Яке напруження всіх почуттів! — подумав я вголос.

— Звичка.

— Так?.. Можливо. І ще скажи мені — коли ти кидався отак щодня, за звичкою, у саме полум’я людських страждань, що ти знайшов там у людині? В тій безлічі й різноманітності каліцтв чи знайшов ти будь-що невідоме, нове; яку-будь тайну у людині на війні? Чи ти далі свого ножа не бачив і нічого не знайшов?

— Знайшов! — сказав мій друг і заходив по кімнаті, пригадуючи, мабуть, свої найскладніші криваві діла. Я стежив за ним очима, і, признатись, заздрив йому: я в глибині душі благоговів перед його фахом. Рятування людського життя й полегшення страждань завжди здавались мені найвищим, найблагороднішим покликанням людини.

— Воля! — промовив хірург, спинившись і навіть гупнувши своїм здоровим мужичим кулаком по столу. — Людина на війні — це воля. Є воля — є людина! Нема волі — нема людини! Скільки волі, стільки й людини, —ось що я знайшов.

Ах, як не хотілось йому падати, як не хотілось кидати автомата! Та автомат уже випав з рук, і вже нічим було його підняти з брудної землі. Праву руку, правда, тільки злегка зачепило мінним осколком. А ліва, товариші, висіла, скривавлена вщент, і кров била фонтаном з жахливо скаліченого плеча.

Що робити? Спинити кров? Чим? Не спиняється. Тече!

Тоді розвідник Іван Карналюк кинувся бігти. Мозок його запрацював з шаленим запалом.

"Побіжу,— думає,— поки не зійшов кров'ю. Аби не впасти, аби тільки не впасти, ні! Доб'ють, прокляті! О, прокляті, прокляті, будьте ви прокляті!.. Доб'ють... не доб'ють... не доб'ють, не доб'ють..." Карналюк біг, тремтячи від несамовитого гніву. Здавалось, якби стрів на дорозі фашиста,— зубами, без рук роздер би на місці.

Вибігши з небезпечної зони, він якось зразу втратив лють і спинився. Спинився, затужив і розтанув, мов той віск на сонці. І упав.

І здалось раптом Іванові, що упав він дивним засобом, не на землю, а в якусь начебто воду, і бистрина понесла його, вируючи і крутячи між дерев, хмар і сіл, і несподівано принесла додому, мов у казці. Батько, мати, дід, баба, сестри... Та всі такі добрі-добрі, ласкаві.

— Іван... Це ти, наш Іваночку.

І рідна хата край села, і стежка в саду біля хати.

А стежкою біжить вона, найдорожча,— Галина.

— Іван, Іван повернувся?! Іваночку!

— Галю!

Карналюк розплющив очі.

— Втрачаю свідомість,— прошепотів він і злякався. Іван Карналюк був звичайним рядовим бійцем. І особливих геройств за ним не числилось, хоч він і вбив уже снайперським способом з півтора десятка фашистів, не беручи до уваги стрільби по них взагалі. На зовнішній вигляд в Івані теж не було нічого героїчного.

Середній на зріст, стрункий, сіроокий юнак, родом з прекрасного Поділля, літ йому двадцять п'ять, він був рідним сином величної епохи — Великої Жовтневої революції, епохи Великих Робіт і Великої Вітчизняної війни.

Він був одним з багатьох мільйонів радянських юнаків, що всіма своїми помислами аж до початку війни належали мирній праці.

Він не змагався в силі й спритності ні на стрільбищах, ні на боксерських рингах. Він змагався там, де доблестю праці здобували собі славу,— на Всесоюзній сільськогосподарській виставці в Москві — найпрекраснішій і найпіднесенішій виставці людських можливостей і якостей. Там він одержав золоту медаль за такого фантастичного бика, який не снився, відколи світ стоїть, жодній ще корові. Він був подільський колгоспний пастух.

— Втрачаю свідомість! — сказав він тривожно і голосно, мов бажаючи розбудити себе, спинити бистроплинну річку.

— Стій, стій! Не здамся!

Карналюк підповз до дерева і щільно притулився раною до стовбура. Затиснувши таким чином розірвану артерію, він так зціпив зуби, і так широко розплющив очі, і так не зажадав заплющити їх, що санітари,

підбираючи ранком загиблих бійців, подумали, ніби перед ними труп з розкритими, застиглими очима.

— Живу...— прошепотів Карналюк.

В обличчі його не було вже ні кровинки.

Битва гриміла день і ніч.

В оббитій ряднами і простиралами сільській хаті хірург працював без перерви оце вже кілька днів.

Перед його очима на столі розверзались такі безодні страждань, що всяка свіжа людина зомліла б або зійшла б слізьми, наблизившись хоч на годину до цього жахливого жертовника війни.

Вже винесли двох сестер в безтямі від багатьох безсонних ночей. Вже інші сестри й санітари клали на стіл пошматованих людей. Смерть жерла багату здобич в цім бою, і решток од бенкету старої перепадало хірургові чимало. Хата тремтіла від гуркоту й вибухів бомб. Надворі лежали просто на землі бійці. Їх покладено в три черги, за характером поранення — головні, порожнинні й інші.

Хірург стомився. Щоб підтримати сили й заощадити час, йому подавали їсти сюди ж, до операційного столу. Він був дуже здоровий з природи, але і в нього вже не вистачало сил. Він валився з ніг від утоми і занудьгував. Всяке діло має свою нудьгу. Йому не подобались поранені і не подобалось вже навіть те, чим завжди він захоплювався в людях.

"Ну, що за чорт! Звідки стільки терпіння? Чотирнадцять місяців ріжу, і хоч би тобі один загукав, почав клясти, ненавидіти смерть, лаяти її, суку! Ні! Мовчать, покірливі",— думав він знесилено і знов, у тисячний раз, шив людину з рваного, кривавого дрантя.

— Слідуючий!

Перед хірургом лежав Карналюк.

Відколи його поранило, минуло три дні. І дедалі йому все гіршало. Жар в його знекровленому тілі перевалив давно вже за сорок перший градус. Страшна газова гангрена вразила його. Рука лежала біля нього, роздута до величезних розмірів, темна, в багрово-синіх плямах та пухирях і нестерпно смердюча. Три дні не зводив з неї очей Карналюк. Він дивився на неї, як на смертельного ворога, і мовчав.

Хірург чудово лікував газову гангрену новим своїм методом, але руку Карналюка врятувати було вже неможливо.

— Пізно,— сказав він безсило своєму помічникові,— Доведеться відтяти руку.

— Відтинайте! Ріжте швидше! — рішуче й хутко сказав раптом Карналюк.

Здивований хірург повернув голову. На нього дивились широко розплющені сірі Карналюкові очі.

— Ріжте швидше! — наказав він ще раз і навіть хитнув головою, мов зважившись одкинути геть непотрібну руку.

Та не допомогла Карналюкові ампутація руки. Не допомогла і протигангренозна сироватка, введена в його організм за особливим методом хірурга. Спроба перелити кров також не допомогла йому. Спорожніли його кровоносні судини.

Газова гангрена росла. Від плечового суглоба вона поповзла вже через надпліччя до шиї. Роз'ятрене плече являло собою картину грізну й нестерпну.

Коли його перевезли до шпиталю, він був уже без пульсу, в безнадійному стані. Життя покидало його. Але він не здавався. Свідомість не залишала його ні на хвилину, і ні одна душа в палаті не почула від нього жодного зойку. Він мовчав, і вся його воля пішла на цей напружений мовчазний опір смерті.

— Як ся маєш? — запитав його хірург під час обходу палат і взяв за руку. Пульсу майже не було.

— Нічого... Добре... Скажіть, докторе, жити буду? — прошепотів Карналюк, вдивляючись докторові, здавалось, в самісіньку душу.

— Жити? Обов'язково, аякже! — вдався хірург, як завжди, до своєї рятівної неправди і, помічаючи, що Карналюк уже вмирає, що жити йому зосталось лічені хвилини, одійшов до іншого пораненого, не призначивши ні перев'язки вже, ні яких-будь процедур.

Карналюк зрозумів, що позбувся надії назавжди.

— Чекайте... Докторе!

Хірург ніяково озирнувся. Карналюк угадав всі його думки.

— А перев'язки вже не треба? Га? — запитав він, палаючи у вогні гангрени і обпікаючи хірурга незабутнім поглядом.

А що сказати хірургові? Що говорити хірургам щодня коло ліжка вмираючих? Що?

— Ні, ні... Житимеш...

І пішов хірург з лікарями й милосердними сестрами до перев'язочної, а Карналюк відкинувсь на подушку й заридав.

Згадав він своє Поділля — золоту свою країну, свої широкі безмежні лани, сади, багаті череди, і владику свого стада — бичка Мину, і стару Буг-ріку, і Галину — любу свою, з якою він мріяв прожити над Бугом життя.

— Де ти, Галю, де ти? Подивись на свого Івана!.. Бач...

Оглянувся Карналюк. Довкола самі тільки поранені.

— Ось де я! Як далеко... вмираю...

Заметався Іван Карналюк на своєму смертному ложі, затріпотів, як підбитий птах. Не вмирати, мститись над ворогом хотілось Карналюкові. Жити!

— Прокляті, о прокляті! Ні, понесу помсту на вашу голову хоч в одній руці... Понесу-у!..

Застогнав воїн, заскреготав зубами і вщух.

Після обходу палат хірург пішов до перев'язочної, дав розпорядження щодо порядку перев'язувань і присів біля вікна.

Ранок був хмарний, сірий. Хірург опустив голову на руки і замислився.

Раптом сильний грюкіт у двері змусив його здригнутись. Хірург глянув — Карналюк! Він стояв у дверях у самій білизні, в мокрих од крові та гною бинтах і весь у холодному поту.

— Перев'язку!..—застогнав Карналюк і, простягнувши вперед праву руку, рушив до операційного столу.

— Жить хочу! Давайте мені перев'язку і все, що треба!..

Карналюк ішов до операційного столу, розхитуючись, немов на палубі корабля в ураганному морі.

Вражений небаченим видовищем, хірург прикипів до місця. Страшний був Карналюк і прекрасний.

— Ви думаєте, я вже помер?.. Перев'язку! Дайте!.. Жить хочу!.. Чого ж ви стоїте?! А-ай...

І Карналюк упав на руки лікарів.

Схвильований хірург підняв його, як хлоп'я, і поклав на стіл.

— Ви думаєте, вам пощастить його врятувати? — спитав у нього асистент, вбігаючи в перев'язочну.

— Він уже сам себе врятував,— проказав хірург дзвінким голосом.— Держіть... Так... Ну, держіть же, чорт би вас забрав!

Асистент подавав йому із звичайною точністю й швидкістю потрібні інструменти.

З хірургом сталось щось дивне. Він ніби весь перетворився. Він почав працювати весело, з надзвичайною енергією і, працюючи, милувався з Карналюка.

— Ах! Ви гляньте, який велетень! Яка грудна клітка! А плече яке! Га?! — говорив захоплено хірург, обробляючи моторошну рану Карналюка перекисом водню і накладаючи на неї асептичну пов'язку.

— А ноги які! А шия! А хода ж! Ви бачили, як він ввійшов? Стрункий, як бог. Камфору!.. Кофеїн!.. Так. Чудово... Оце юнак! Ви подивіться, які м'язи. Як він ввійшов, га!

— І як це він ввійшов! Адже він лежачий хворий! — дивувалась сестра.

— Ат, що ви в цьому тямите?

— Але ж де він набрався тієї снаги? У нього ж не було пульсу,— говорила друга.

— У нього була воля... Держіть...

— Ви думаєте, він житиме?

— Він житиме більше за нас з вами! Держіть!.. Так… Повірте мені, він зробив для свого життя уже в багато разів більше, ніж ми оце тут робимо... Бинт!

Хірург працював з надзвичайним натхненням і любов'ю. Ніколи ще не хотілось йому так палко врятувати життя людини, як зараз. Іван лежав перед ним у глибокій нестямі, але його могутня воля до життя передалась лікареві і сповнила його вщерть. Він забув свою втому, свої безсонні ночі і працював, як після живодайного сну і освіжної ванни, працював легко й радісно, і сонце, що зазирнуло було на хвилину з-за хмар в операційну, мов усміхнулось йому, наче обіцянка щастя. Так сила опору смерті помножила силу лікаря, і цю силу лікар вертав хворому. Вливши йому ще раз протигангренозної сироватки і півлітра крові, хірург велів дати оперованому теплого вина й гарячого чаю і довго зогрівати його в ліжку. Згодом у того почав помічатися пульс, порожевіли щоки, і Карналюк відкрив очі.

В сірих очах, як і перше, горіло те ж саме питання.

Всі четверо — хірург, і асистент, і сестри — ствердливо хитнули йому головами і одвернулись, схвильовані.

Карналюк глянув на хірурга і осміхнувся.

— Ви виграли генеральну битву майже без всяких засобів до перемоги,— сказав зворушено хірург.— Дякую вам. Ви навчили мене жити. Я схиляюсь перед благородством вашої волі.

Коли Карналюка виносили з операційної на койку, йому аплодувала вся палата. Поранені з гордістю дивились на свого товариша і радісно дякували йому. Їм також передавалась його воля до життя.

Подумайте, брати мої, про це, і коли з ким в бою що трапиться,— все буває,— вирішуйте тоді на койках перемогу кожен для себе. Виймайте тоді з чудодійної прадідівської скриньки дорогоцінне зілля, корінь життя, і нюхайте його, вбирайте в себе його дух, і гризіть, і живіться ним день і ніч,— Волю!